

**Asianajajan rooli kärjistyneissä huoltoriidoissa erityisesti lapsen edun ja päämiehen edun
sovittamisen näkökulmasta**

Ulla-Maija Pöhö

Kirjallinen lopputyö

Oikeuspsykologian erikoistumiskoulutus 2019–2021

Oikeuspsykologian
erikoistumiskoulutus

Specialiseringsutbildning
i rättspsykologi

Sisällysluettelo

Johdanto	1
Metodi	1
Asianajajan tapaohjeisiin liittyvistä haasteista lapsiasioiden hoitamisessa	2
Ns. high-risk tilanteiden tunnistamisesta	6
Asianajajan rooli sovintoon pyrkimisessä	8
Johtopäätökset	10
Lähteet	14

Oikeuspsykologian
erikoistumiskoulutus

Specialiseringsutbildning
i rättspsykologi

Johdanto

Vaikka huomattavan suuri enemmistö (yli 90 %) vanhemmista kykenee eron jälkeen sopimaan lastensa huollosta ja tapaamisista¹, tuomioistuimiin saakka tulevat huoltajuusriidat ovat yhä pitkäkestoisempia, moniongelmaisempia ja vakavampia, ja niihin liittyy yhä useammin perusteltuja tai perusteettomia väitteitä perheväkivallasta, seksuaalisesta väkivallasta ja vieraannuttamisesta. Tavanomaista on myös, että huoltoriitaan liittyy rikosasioita, kun vanhemmat tekevät toisistaan rikosilmoituksia esimerkiksi pahoinpitelyistä ja kunnianloukkauksista. Pitkittyneet huoltoriidat ovat siis yleistyneet, ja niiden määrä kasvoi huomattavasti vuosina 1995-2005. Sen jälkeen määrä on pysynyt suunnilleen samana. Vuosina 2015-2016 käräjäoikeuksissa käsiteltiin 2 582 riitaista huolto- ja tapaamisasiaa, ja sosiaalilautakunnilta pyydettiin 1 179 olosuhdeselvitystä.²

Huoltoriitoja voidaan jaotella eri tavoin. Lastensuojelun käsikirjassa on esitetty seuraavanlainen jaottelu:

1. Tasapeliriidat

Lapsella on kaksi tasaväkistä vanhempaa, jotka haluavat ulkopuolisen päätöksen asiaan (n. 50 % kaikista)

2. Psykososiaaliset riidat

Toisella tai molemmilla niin vaikeita psykososiaalisia pulmia, että viranomaisten on ratkaistava, kumpi tarjoaa lapselle turvallisemmat olosuhteet (41 %)

3. Patologiset riidat eli high conflict-riidat (9 %).

Eron liittyy hyvin voimakasta suuttumusta, vihamielisyyttä ja epäluottamusta, intensiivinen huoltajuusriita ja pitkittyneet vaikeudet keskustella lasten hoidosta.³

Vaikka vielä käräjäoikeuteenkin edenneistä riidoista lähes puolet päätyvät sovintoon, on huolestuttavaa, että joka neljännessä käräjäoikeudessa vireillä olevassa huoltoriidassa taustalla on aiempia lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyviä oikeudenkäyntejä.⁴ Kun huomioidaan, että tilastotietojen perusteella sosiaalitoimet laativat noin 40.000 sopimusta

¹ Mattila, Huoltoriidat ja perheväkivalta, 2013

² Sinkkonen, Lapsen vieraannuttamisella toisesta vanhemmasta on kauaskantoiset seuraukset, 2018

³ Lastensuojelun käsikirja, 2006

⁴ Lasten huoltoriidat käräjäoikeuksissa, Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, 2006

lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta ⁵, voidaan kuitenkin todeta, että huoltoriitakierteet koskettavat hyvin pientä osaa (n. 0,01 %) eronneista vanhemmista. Nämä huoltoriitakierteet ovat kuitenkin harvinaisuudestaan huolimatta kaikille osapuolille vahingollisia ja rasittavat etenkin lasta. Riitaisen avioeron vaikutukset lapseen ovat luonnollisestikin yksilöllisiä, mutta tutkimuksissa on todettu erovanhempien riitelyn altistavan lasta monenlaisille traumaoireille. Jopa lähes puolella huoltoriidan keskellä elävistä lapsista on todettu esiintyvän traumaperäisen stressin oireita.⁶ Noin viidennes eroperheen lapsista on konfliktoituneiden erokiistojen jälkeen myös psykologisen ja psykoterapeuttisen tuen tarpeessa.⁷

Kun tilanne kärjistyy tai konflikti pitkittyy, vanhempien kyky luottaa ympärillä oleviin ihmisiin, esimerkiksi asiantuntijoihin hankaloituu. Asianajajan ja päämiehen suhde on luottamussuhde ja asianajaja onkin usein vanhemmalle näissä tilanteissa yksi harvoista henkilöistä, joihin hän luottaa. Sen vuoksi asianajajat ovat avainasemassa näiden kiistojen ratkaisemisessa. Parhaassa tapauksessa asianajaja edistää asian sovinnollista ratkaisemista ja pahimmassa tapauksessa pahentaa sitä kärjistämällä kiistaa. Lapsiasioita hoitavat asianajajat ovat usein ristiriitaisessa tilanteessa esimerkiksi havaitessaan, että päämies ei kykene näkemään lapsen etua. Asetelma, jossa asianajaja on velvollinen ajamaan päämiehensä etua lapsen edun mukaan ratkaistavassa asiassa, voi olla avustajan kannalta ongelmallinen.

Metodi

Tämä katsauksen tarkoituksena on selvittää, kuinka asianajajan olisi hyvä toimia lain ja hyvää asianajotapaa koskevien menettelysäännösten valossa hoitaessaan kärjistynyttä huoltoriitaa, ja kuinka asianajaja voisi huomioida sekä päämiehensä että lapsen edun ja toimia turvatakseen parhaalla mahdollisella tavalla molemmat. Aiheina ja hakusanoina on käytetty erilaisia termejä liittyen kärjistyneisiin huoltoriitoihin kuten "high-conflict divorce/custody" "entrenched conflict divorce/custody dispute", "alienation", "huoltoriidat", "vieraannuttaminen" sekä asianajajan roolista näissä yhdistelemällä erilaisia hakusanoja kuten "role of lawyer", "parental dispute", "asianajajan rooli" ja "lapsen etu". Artikkelin lähteinä on käytetty lainsäädännön, lain esitöiden ja hyvää asianajotapaa koskevien

⁵ Valkama, Lasola, Lasten huoltoriidat hovioikeuksissa, 2008

⁶ Van der Wal ym., Reconciling Mixed Findings on Children's Adjustment Following High-Conflict Divorce, 2018

⁷ Haarjärvi-Väyrynen ym., Psykologityö lapsiperheen eroprosessi- ja tuomioistuintyöskentelyssä, 2018

menettelyohjeiden lisäksi oikeuspsykologista kirjallisuutta ja artikkeleita. Hakuja on tehty Google Scholariin, Åbo Akademin Almaan, Edilexiin sekä eri yliopistojen kirjastoihin. Kirjallisuus ja artikkelit käyvät ilmi tämän artikkelin alaviitteistä.

Asianajajan tapaohjeisiin liittyvistä haasteista lapsiasioiden hoitamisessa

Asianajajan toimintaa ohjaa ensisijaisesti asianajajalaki, jonka 5 §:n mukaan asianajajan tulee rehellisesti ja tunnollisesti täyttää hänelle uskotut tehtävät sekä kaikessa toiminnassaan noudattaa hyvää asianajajatapaa. Asianajajaliiton valtuuskunta vahvistaa hyvää asianajajatapaa koskevat ohjeet, ja ne velvoittavat asianajajia niin asianajotoiminnan harjoittamisessa kuin sen ulkopuolellakin. Myös eri laeissa on oikeudenkäyntiasiamiestä koskevia säännöksiä. Tapaohjeet ovat eettinen säännöstö, joka ei kuitenkaan tyhjentävästi kuvaa hyvän asianajotavan sisältöä. Tapaohjeissa nimenomaisesti todetaan, ettei kaikkea, mitä tapaohjeissa ole nimenomaisesti kielletty, ole pidettävä sallittuna. Hyvä asianajotapa muodostuu tapaohjeiden lisäksi mm. valvontalautakunnan ratkaisukäytännöstä ja asianajajakunnan omaksumista hyväksyttävistä käytännöistä.

Yksi tärkeimmistä asianajajan toimintaa ohjaavista ja tämän katsauksen kannalta merkittävimmistä perusarvoista on lojaalisuus. Asianajajan on oltava asiakkaalleen lojaali. Asianajaja on velvollinen lakia ja hyvää asianajotapaa noudattaen parhaan kykynsä mukaan valvomaan asiakkaansa etua ja oikeutta. Asiakkaan on kyettävä luottamaan asianajajaan neuvonantajanaan ja edustajanaan. Tähän lojaliteettivelvoitteeseen liittyy myös suurimmat eettiset haasteet siinä mielessä, että tämä velvoite saattaa joutua ristiriitaan muiden asianajajan velvoitteiden kanssa. Lapsiasioissa tämä ristiriita näyttäytyy usein nimenomaan siinä, että lapsen huollosta ja tapaamisoikeuksista annettu laki velvoittaa näitä asioita käsiteltäessä ja ratkaistaessa huomioimaan ja turvaamaan lapsen edun. Lapsen etua ei ole laissa täsmällisesti ja kattavasti määritelty, vaan käsite on jätetty avoimeksi ja joustavaksi. Huoltoriidassa onkin yleensä kyse siitä, että osapuolten näkemykset lapsen edusta ovat erilaisia. Käytännön työ lapsiasioiden parissa on osoittanut, että lapsiasiaa hoitavalle asianajajallekin muodostuu yleensä toimeksiannon kuluessa oma käsityksensä lapsen edusta, mikä ei aina ole yhteneväinen oman päämiehen näkemyksen kanssa.

Toinen tämän katsauksen kannalta merkityksellinen perusarvo on kunniallisuus. Asianajajan on täytettävä hänelle annetut tehtävät rehellisesti ja esiinnyttävä asiallisesti ja moitteettomasti. Kunniallisuuteen kuuluu muun muassa velvollisuus noudattaa hyviä käytöstapoja sekä asiakkaan vastapuolta että kolmansia kohtaan. Lapsiasiat ovat hyvin

tunneperäisiä riitoja, eivätkä asianajajatkaan ole näitä asioita hoitaessaan immuuneja tunnereaktioille. Ulkopuolisten asiantuntijoiden on joskus vaikea olla tempautumatta näihin prosesseihin. Asianajakin saattaa lähteä mukaan riitaan ja syventää sitä omalla toiminnallaan.⁸ Joskus kyse voi olla siitä, että päämies edellyttää tai vaatii asianajajaa esiintymään vastapuolta kohtaan kärkkäämmin tai ”sanomaan suorat sanat”. Asianajajan asiallinen, kohtelias ja sovinnollinen kirjallinen ja suullinen esiintyminen voi turhauttaa päämiestä ja saada aikaan tunteen, että asianajaja ei aja hänen asiaansa täysillä ja tosissaan. Tämä voi johtaa luottamuksen rikkoutumiseen ja joskus myös avustajan vaihtamiseen tai jopa ns. avustajashoppailuun. Hyväksi asianajajaksi saatetaan kokea sellainen asiamies, joka uskoo kaiken mitä päämies sanoo ja ajaa tiukasti ja periksi antamattomasti päämiehen näkemystä viimeiseen asti. Tämä on sinänsä ymmärrettävää, sillä vaikeissa huoltoriidoissa vanhempi on yleensä ahdistunut, huolissaan ja turhautunut, mikä voi johtaa mustavalkoiseen ajatteluun. Vanhempi yleensä odottaa, toivoo ja edellyttää, että ihmiset valitsevat näissä asioissa puolensa, ovat hänen puolellaan joko täysin tai ei lainkaan.⁹

Katsauksen aiheeseen liittyy läheisesti myös asianajajan velvollisuus toimia kustannustehokkaasti välttämällä tarpeettomia toimenpiteitä sekä velvollisuus edistää asian sovinnollista ratkaisemista. Kärjistyneet huoltoriidat ovat usein vaikeita ja pitkäkestoisia, joten niistä aiheutuvat asianajokustannuksetkin ovat usein suuria. Asiat ovat sen laatuaisia, että päämiehet haluavat olla usein ja tiiviisti yhteydessä asianajajaan. Asioihin liittyy monia vaiheita ja usein suuri määrä kirjelmöintiä, puhumattakaan tuomioistuimenmenettelystä, jossa on pahimmassa tapauksessa useita vaiheita tuloksettomine sovitteluineen, valmisteluistuntoineen, väliaikaismääräyskäsittelyineen, täytäntöönpanohakemuksineen, pääkäsittelyineen ja valitusvaiheineen. Joissain tapauksissa mahdollisuus hakea muutosta muuttuneiden olosuhteiden vuoksi saattaa aiheuttaa jatkuvan riitakierteen aina siihen saakka, kunnes lapsi tulee täysi-ikäiseksi. Selvää on, että mitä aikaisemmassa vaiheessa asia saadaan sovittua, sitä pienemmiksi kustannukset jäävät. Asianajajalla on velvollisuus huomioida tämä asiaa hoitaessaan. Yhtä selvää on, että lapsiasiasa riidan päättyminen sovintoon on yleensä sekä vanhempien että lapsen kannalta aina parempi ratkaisu kuin katkera riitely ja tuomioistuimen antama ratkaisu. Tutkimuksissa on todettu, että riitatyypistä

⁸ Väliä, Marja, Pitkittyneet huoltoriidat ja lapsen etu, blogikirjoitus, 2020

⁹ Asianajaja Marja Väliä, Turvassa -hankkeen seminaarissa Lapsen etu haastavassa erotilanteessa 29.4.2020 (online)

riippumatta osapuolet noudattavat sovinnollista ratkaisua tunnollisemmin kuin tuomioistuimen antamaa ratkaisua.¹⁰

Asianajajalla on toki oikeus luopua tehtävästään, mikäli asiakas asianajajan huomautuksen jälkeenkin käyttäytyy epäasiallisesti tai rasittaa asianajajaa kohtuuttomasti tai on olennaisesti eri mieltä siitä, millä tavalla asiaa pitäisi hoitaa. Asianajajalla on myös velvollisuus luopua tehtävästään, mikäli asiakas vaatii asianajajaa menettelemään vastoin lakia tai hyvää asianajajatapaa eikä huomautuksesta huolimatta luovu vaatimuksestaan. Tehtävästä luopuminen on kuitenkin poikkeuksellista ja lapsiasioissa kynnys tehtävästä luopumiselle edellä mainituista syistä saa mielestäni ollakin korkea. Huoltoriidoissa avustajan tarve on yleensä kiistaton ja mitä kriisiytyneemmästä tilanteesta on kyse, sitä suurempi avustajan tarve on. Kärjistynyt huoltoriita on aina vanhemmalle psyykkisesti kuormittava tilanne ja jopa traumakokemus, mikä voi aiheuttaa ainakin tilapäistä mielenterveyden ongelmaa kuten ahdistusta tai masennusta. Joillakin vanhemmilla taustalla on myös päihde- ja mielenterveysongelmia.¹¹ Tämän vuoksi huoltoriidat koetaan usein työläiksi ja kuormittaviksi, paitsi työmäärän myös niiden aikaan saaman psyykkisen taakan vuoksi.¹² Lapsiasioita hoitava asianajaja joutuu siis usein tasapainoilemaan päämiehen näkemysten ja lapsen edun välissä. Asianajan tulisi olla empaattinen ja ymmärtäväinen asiakkaan tilannetta kohtaan ja kestävänsä siihen liittyviä tunteenpurkauksia, mutta pyrkiä pitämään asia kuitenkin riittävän etäällä, jotta asianajajan oma psyykinen kuormitus ei muodostu liian raskaaksi.¹³ Samalla pitäisi pyrkiä muistuttamaan asiakasta asian punaisesta langasta ja päämäärästä. Kynnys luopua toimeksiannosta tehtävän rasittavuuden tai päämiehen käytöksen vuoksi tulisi olla korkealla, koska avustajan tarve ja merkitys on näissä asioissa suuri, ja koska avustajan vaihtaminen usein viivyttää ja hankaloittaa asiaa sekä lisää siitä aiheutuvia kustannuksia.

1. Kärjistyneen huoltoriidan vaikutus vanhemman psyykeeseen -mitä lapsiasioita hoitavan asianajajan on hyvä tietää

¹⁰ Hallituksen esitys Eduskunnalle riita-asioiden sovittelua ja sovinnon vahvistamista yleisissä tuomioistuimissa koskevaksi lainsäädännöksi, HE 114/2004

¹¹ Häkkänen-Nyholm, Oikeusprosessiin liittyvä stressi ja reaktiiviset häiriöt, 2017

¹² Hilli, Huoltoriidat lastensuojelutarpeen arviointiprosessissa 2018

¹³ Kilpeläinen, Rantanen, Lakimies, tunteet ja sovittelu, 2016

Ero on aina jonkintasoinen elämänkriisi ja yksi suurimmista muutostapahtumista ihmisen elämässä. Erossa voidaan havaita erilaisia vaiheita, jotka lähes jokainen työstää läpi omalla tavallaan. Yhden luokittelun mukaan eron vaiheita ovat:

1. Erouhan havaitseminen ja toteaminen
2. Shokkivaihe
3. Reaktiovaihe – Toimintavaihe
4. Eropäätöksen jälkeinen aika
5. Uudelleen suuntautuminen eron jälkeen

Suurimmalle osalle kriisi on ohimenevä ja siitä selviydytään hyvin. Yli 90 % vanhemmista kykenee sopimaan myös yhteisiä lapsia koskevista asioista keskenään tai esimerkiksi lastenvalvojan avustuksella.¹⁴

Lapsiperheiden eroista noin 5 % johtaa huoltoriitoihin.¹⁵ Tutkimuksissa on todettu, että riskitekijöitä huoltoriidan syntymiselle ovat muun muassa:

- pettymys parisuhteessa
- ero on ollut yllättävä tai vain toisen osapuolen toiveesta tapahtunut
- näkemuserot lasten kasvatuksessa ja elämäntapaan liittyvät eroavaisuudet
- vanhempien psyko-sosiaaliset ongelmat kuten päihteiden käyttö, väkivaltainen käytös ja mielenterveysongelmat

On arvioitu, että kärjistyneissä huoltoriidoissa jommallakummalla tai molemmilla vanhemmilla on persoonallisuushäiriön piirteitä jopa 60 %:ssa tapauksista.¹⁶ Vanhempien mielenterveyshäiriöiden diagnoosien määrä kasvaa riitojen pitkittyessä. 40 prosentilla asianosaisista on jokin häiriö tai päihdeongelma, mikä tarkoittaa, että huoltoriitojen asianosaisten sairastavuus on kaksinkertainen normaaliväestöön verrattuna. Häiriöistä kärsiviä naisia ja miehiä on yhtä paljon, mutta naisilla on enemmän mielenterveysongelmia ja mielialahäiriöitä, kun miehillä puolestaan on enemmän päihdeongelmia.¹⁷ Lastensuojelun asiakkuus on noin kolmasosalla (32%) perheistä. Huollon muutosratkaisussa jopa 42

¹⁴ Vaaranen, Ero elämän kriisiinä, 2018

¹⁵ Härmäläinen, Kalliit erot – selvitys huoltoriitojen kustannuksista. 2010

¹⁶ Neff R, Cooper K. Parental conflict resolution. Six-, twelve, and fifteen-month follow-ups of a high-conflict program, 2004

¹⁷ Hannuniemi, Vanhempien mielenterveyshäiriöt ja vieraannuttaminen lapsen huoltoriidoissa, 2015.

prosentilla perheistä on asiakkuus lastensuojeluun. Vähintään neljä vuotta jatkuneissa kiistoissa asiakkuus on käytännössä katsoen kaikilla perheillä.¹⁸

Jatkuva riitely, huoli ja stressi kaivavat esille sellaisia persoonallisuuden puolia, joista usein asianomaisella itsellään tai hänen läheisilläänkään ei ole ollut aavistustakaan. Epävakaan persoonallisuuden kulku aaltoilee, ja jos elämäntilanne on pitkään kuormittava, oireiden määrä kasvaa.¹⁹ Riitatilanne ja sen aiheuttama stressi vaikuttavat vanhemman päätöksentekokykyyn, kykyyn asettua ex-puolison ja lapsen asemaan, kykyyn luottaa ympärillä oleviin ihmisiin, kykyyn muodostaa läheisiä suhteita sekä kommunikointikykyyn.²⁰ Tilannetta hankaloittaa se, että vanhempi ei useimmiten itse tiedosta psyykkistä vointiaan ja sen vaikutusta asioihin suhtautumiseen. Jos vanhemmalla on aiempaa mielenterveyshistoriaa, psykoottisuutta tai masennusoireilua, voi erokriisi laukaista tai vahvistaa oireita tai reaktioita.²¹

Asianajaja ei ole psyykkisen alan ammattilainen eikä asiakkaansa terapeutti. Asianajaja ei voi eikä saa ryhtyä arvioimaan asiakkaansa mielenterveyttä, saati diagnosoimaan häntä. Asianajaja kuitenkin kiistatta hyötyisi työssään vuorovaikutus- ja tunnetaidoista ja -tiedoista.²² Tärkeää olisi ainakin tiedostaa ja ottaa huomioon nämä vaikutukset, joita erolla ja siitä johtuvalla riidalla on ihmisen psyykkiseen tilaan, myös psyykeltään muuten terveeseen henkilöön. Lapsiasioita hoitavalla asianajajalla tulisi olla ainakin perustietoa erokriisistä ja lapsen kehityksestä, jotta hän pystyy hahmottamaan päämiehen tilanteen.

Ns. high-risk tilanteiden tunnistamisesta

Osa huoltajuusriidoista voidaan luokitella ns. high conflict tai high risk – tyyppisiksi. Tällä tarkoitetaan sitä, että riitaan sisältyy suurentunut riski esimerkiksi lapseen, toiseen vanhempaan, tämän uuteen puolisoon tai muuhun sukulaiseen tai jopa asiaan liittyvään asiantuntijaan kohdistuvasta vainoamisesta tai väkivallasta, lapsikaappauksesta, itsetuhoisuudesta tai jopa perhesurmasta.²³ Mikäli asianajaja havaitsee toimeksiantoa

¹⁸ Lasten huoltoriidat käräjäoikeuksissa, Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, 2006

¹⁹ Zanarini MC, Frankenburg FR, Silk KR. The longitudinal course of borderline psychopathology: 6-year prospective follow-up of the phenomenology of borderline personality disorder, 2003

²⁰ Herzmann ym. Mentalization-Based Therapy for Parents in Entrenched Conflict: A Random Allocation Feasibility Study. 2016

²¹ Hietanen, Haastavat erot: Yhteistyövanhemmuuden ja sovinnollisuuden tukeminen, 2019

²² Kilpeläinen, Rantanen, Lakimies, tunteet ja sovittelu, 2016

²³ Jaffe ym, Risk Factors for Children in Situations of Family Violence in the Context of Separation and Divorce, 2014

hoitaessaan, että kyse voi olla tällaisesta high risk- tilanteesta, onko hänellä velvollisuus ryhtyä toimenpiteisiin riskin vähentämiseksi tai poistamiseksi, esimerkiksi ohjata hakemaan apua, ilmoittaa asiasta viranomaisille tai vastapuolelle?

Rikoslain 15 luvun 10 § velvoittaa jokaisen ilmoittamaan suunnitteilla olevasta törkeästä rikoksesta poliisille tai sille, jota vaara uhkaa. On selvää, että myös asianajaja on luottamuksellisuuden ja salassapitovelvollisuuden estämättä velvollinen ilmoittamaan viranomaisille rikoslaissa tarkoitettua hankkeilla olevasta törkeästä rikoksesta. Yleensä ei ole kuitenkaan kyse siitä, että päämies tunnustaisi asianajajalleen suunnittelevansa törkeää rikosta, vaan huoli tai epäily voi herätä päämiehen käyttäytymisestä ja sanomisista. On varmasti vaikeaa, ellei mahdotonta, arvioida, milloin kyse on todellisesta uhasta ja milloin pikaistuksissa heitetystä uhkauksesta, jota ei ole tarkoitukseen toteuttaa. Huolitalanteessa asianajajan kannattaa luonnollisestikin keskustella ensisijaisesti päämiehensä kanssa asiasta ja yrittää näin selvittää, onko todelliseen huoleen aihetta ja tarvittaessa kehottaa ja auttaa tätä hakemaan itselleen apua ammattilaiselta. Kuitenkin jos riski vaikuttaa todelliselta, on asianajajalla kuten muillakin toimijoilla velvollisuus ilmoittaa vaarasta joko poliisille tai sille, jota riski uhkaa. Nämä rikoslain 15 luvun 10 §:ssä suojeltavat oikeushyvät (henki, terveys, henkilökohtainen vapaus) menevät asianajajan lojaliteetti- ja salassapitovelvollisuuksien edelle.

THL on selvittänyt perhesurmariskien taustatekijöitä tutkimalla perhesurmiin²⁴ liittyneitä viranomaisten asiakirjoja kuten esitutkintapöytäkirjoja, mielentilatutkimuksia ja sosiaalihuollon selvityksiä. Selvityksessä käytiin mm. poliisiasiantietojärjestelmästä tapauskohtaisesti läpi tekijän ja uhrien aiemmat rikosilmoitukset, jotka voisivat ilmentää perheen tilannetta ja ennakoita väkivallasta. Selvityksessä todettiin seuraavia surmia yhdistäviä tekijöitä:

- parisuhteen ongelmat,
- erotilanteeseen liittyvät kriisi- ja eroaikeet,
- vanhemman päihde- ja mielenterveysongelmat

Huomionarvoista selvityksessä on, että jopa puolet perhesurmiin syyllistyneistä oli lausunut uhkauksensa ääneen jollekulle, tai ainakin uhannut itsemurhalla. Tekijät olivat myös

²⁴ Perhesurma määriteltiin tässä selvityksessä tapaukseksi, jossa vanhempi on surmannut yhden tai useamman lapsensa sekä avo- tai aviopuolison, vastasyntyneen lapsensa 24 tunnin aikana lapsen syntymästä tai yhden tai useamman lapsensa ja osassa tapauksista myös itsensä

useissa tapauksissa tunnistanee pahoinvointinsa ja kertoneet siitä lähipiirille sekä pyytäneet apua terveydenhuollosta.²⁵ Tutkimuksissa on myös todettu se -ei kovin yllättävä seikka, että eron jälkeiseen vainoon tai henkirikokseen johtaneissa tilanteissa tekijä oli yleensä kohdistanut erimuotoista väkivaltaa ja kontrollointia uhriin jo parisuhteen aikana.

Toisessa suomalaisessa erotilanteen uhkaavuutta koskevassa tutkimuksessa on todettu seuraavia high risk -tilanteita yhdistäviä piirteitä:

1. Jätetyksi osapuoleksi joutuneen tai joutumassa olevan osapuolen kyvyttömyys sopeutua eroon. Tämän taustalla on usein ajatus perheestä pysyvänä instituutiona ja voimakas halu omistaa perhesuhteita. Voidaan pyrkiä tekemään eroa haluavan osapuolen uuden elämän aloittaminen mahdottomaksi.
2. Pyrkimys kontrolloida entistä puolisoa ja / tai lapsia esimerkiksi tunkeilemalla, tarkkailemalla, pelottelemalla, häpäisemällä, eristämällä tai uhkailemalla. Tähän liittyy myös kaikkivoipaisuusajattelua ja piittaamattomuutta sosiaalisista normeista. Kontrollointi voidaan yrittää naamioda huolenpidoksi.
3. Uhkaavuutta yhdistää se, etteivät ammattilaiset ja osallisten läheiset useinkaan tunnistanee sitä. Tunnistamista voi vaikeuttaa tekijän taitava käyttäytyminen sosiaalisissa tilanteissa ja asema. Väkivallan uhka voi tällöin olla ulkopuolisille näkymätöntä.²⁶

Riskiarvioinnin tekeminen on poliisin ja sosiaalityöntekijöiden vastuulla. Aina nämä toimijat eivät kuitenkaan ole mukana huoltajuskiiostoissa, kun taas asianajajat lähes poikkeuksetta ovat. Näin ollen olisi hyvä, jos asianajajillakin olisi edes jonkinlainen tietoisuus näistä asioista ja kyky ainakin jossain määrin tunnistaa korkean riskin uhkaa ja tarvittaessa reagoida siihen esimerkiksi ohjaamalla osapuolia asiantuntija-avun piiriin.

Asianajajan rooli sovintoon pyrkimisessä

Sovittelu-sanaa käytetään varsin kirjavasti kuvaamaan monenlaista sopimukseen tähtäävää toimintaa. Tässä artikkelissa tarkastellaan kuitenkin asianajajan roolia nimenomaan vuonna 2014 käyttöön otetussa asiantuntija-avusteisessa huoltoriitojen sovittelussa. Sovittelupalveluja tarjoavat myös seurakunnat ja kunnat. Usein sovinto saavutetaan myös asianajajien avustuksella ryhtymättä varsinaisiin oikeudellisiin toimenpiteisiin.

²⁵ Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Selvitys perhe- ja lapsensurmien taustoista vuosilta 2003–2012, 2012

²⁶ Nikupeteri, Lappi, Lohiniva-Kerkelä, Kauppi, Laitinen, Potentiaalisesti tappava parisuhde? Erotilanteen uhkaavuus ja uhrien suojaamisen edellytykset sukupuolistuneen väkivallan viitekehyksessä, 2017

On selvää, että sovintoratkaisu on lapsiasioissa lähestulkoon aina pitkällä tähtäimellä sekä lapsen että vanhempien edun näkökulmasta paras ratkaisu. Tällöin asia tulee ratkaistua nopeammin, edullisemmin ja vähemmällä mielipahalla. Oikeudenkäynnin kesto vaikeuttaa perheen ja lapsen sopeutumista tilanteeseen.²⁷ Osapuolet myös sitoutuvat paremmin sovintoon, johon he ovat päätyneet omista lähtökohdistaan, kuin tuomioistuimen antamaan oikeudelliseen päätökseen.²⁸

Asianajajien rooli sovinnon saavuttamisessa on keskeinen. Ilman asianajajien tukea ja kannustusta sovinnon saaminen voi olla jopa mahdotonta. Avustajien sovintomyönteisyys kuitenkin vaihtelee.²⁹ Syitä asianajajan sovintohaluttomuudelle on varmasti monia. Asianajaja voi olla kyvytön katsomaan asiaa objektiivisesti molempien vanhempien ja lapsen näkökulmasta taikka muuten tunnistamaan lapsen etua tempautuen mukaan päämiehen ylivirittyneeseen tunnetilaan.³⁰ Vapaamuotoisissa keskusteluissa asianajajien kanssa on tullut esille, että joskus kyse voi olla kiireestä ja/tai työpaineista. Sovintoneuvottelut vievät aikaa ja kiireinen asianajaja voi kokea niihin käytetyn ajan turhaksi ajatellen, että asia on niin riitainen, ettei sovintoa kuitenkaan saavuteta. Sovintohaluttomuutta voi aiheuttaa kokemusten mukaan myös raha. Kyse ei ole ahneudesta siinä mielessä, että asianajaja ei haluaisi toimeksiannon päättyvän sovintoon, jotta voisi laskuttaa siitä mahdollisimman paljon. Iso osa huoltajuusriidoista on ns. oikeusapuasioita, joissa tuomioistuin ratkaisun antamisen yhteydessä tai sovinnon vahvistaessaan vahvistaa myös avustajan palkkion määrän. Ei ole tavatonta, että laskua tässä vaiheessa leikataan ja osa toimenpiteistä katsotaan tarpeettomiksi. Jotkut asianajajat ovat tuoneet esille turhautumistaan siihen, että tuomioistuin ei välttämättä ymmärrä, miten paljon aikaa sovintoneuvottelut voivat viedä. Etenkin tilanteessa, jossa sovintoa ei sen saavuttamiseen käytetystä ajasta huolimatta ole saavutettu, voi tuomioistuin katsoa siihen käytetyn ajan osittain tarpeettomaksi. Tästä näkökulmasta on ymmärrettävää, että asianajaja joutuu harkitsemaan, paljonko voi käyttää aikaa sovintoon pyrkimiseen.

Liian pitkälle menevä sovintoon pyrkiminen voi heikentää päämiehen luottamusta asianajajaan eikä välttämättä lopullisesti ratkaise vanhempien välistä konfliktia, vaan voi jopa

²⁷ Parkkisenniemi, Sovittelu perhe- ja lapsioikeudellisissa asioissa, 2017

²⁸ Aaltonen, Lapsioikeus ja lapsen oikeus tuomioistuimissa, 2014

²⁹ Aaltonen, Lapsioikeus ja lapsen oikeus tuomioistuimissa, 2014

³⁰ Kilpeläinen, Asianajaja ja tuomioistuinsovittelu, 2015

aiheuttaa lisää ongelmia. Siksi sovintoon ei saa painostaa, etenkin jos se vaikuttaa asiakkaan tahdon vastaiselta tai osapuolet eivät vaikuta olevan yhdenvertaisessa asemassa sopiakseen lapsen asioista.³¹ Asianajajan on kuitenkin tärkeää tuoda päämiehensä tietoon sovinnon edut ja ainakin vahvasti kannustaa päämiestään sovinnollisuudessa.

Sovitteluistuntoon valmistauduttaessa asianajajan on hyvä puhua päämiehensä kanssa etukäteen, mistä vaatimuksista pidetään kiinni ja mistä voidaan joustaa. Hyvä asianajaja osaa tuoda esille myös vaihtoehtoisia tapoja yhteensovittaa osapuolten vaatimuksia esimerkiksi kertomalla millaisia ratkaisuja toiset samassa tilanteessa olleet vanhemmat ovat tehneet.³² Käytännön työ on osoittanut, että joskus osapuolet eivät ole edes osanneet ajatella jonkun ratkaisun olevan mahdollinen. Asianajajan tulee myös muistaa kertoa päämiehelleen, ettei sovittelussa ole pakko päästä sovintoon ja käsittelyssä voidaan aina tarvittaessa pitää taukoja, joiden aikana päämies voi asianajajan kanssa keskustella esiin nousseista vaihtoehdoista ja ratkaisuista. On tärkeää huolehtia siitä, ettei päämies tee sovintoa väärin perustein esimerkiksi kokiessaan tilanteen painostavana tai toivottomana.³³

Lisäksi on huomioitava, että patologisoituneet tai kärjistyneet huoltoriidat harvoin soveltuvat tuomioistuinsovitteluun, sillä sovittelu edellyttää ainakin jonkinasteista luottamusta vanhempien välillä ja kummaltakin vanhemmalta kykyä nähdä lapsen etu ongelmista huolimatta.

Johtopäätökset

Kuinka kärjistyneiden huoltoriitojen kanssa toimivien asianajajien sitten tulisi toimia ollakseen oikeasti avuksi asiassa, osa ratkaisua, ei osa ongelmaa? Kuten edellä on todettu, asianajajilla on keskeinen, joskin haastava rooli tilanteen helpottamisessa tai jopa ratkaisemisessa.

Australialainen perheasioihin erikoistunut asianajaja Campbell esittää Family Court Review (58/2) artikkelissa näkemyksiään siitä, kuinka lapsiasiaa hoitava asianajaja voi tunnistaa riskejä ja edesauttaa aktiivisesti sovinnon aikaansaamista vaikeissa huoltajuuskiistoissa. Hänen näkemyksensä mukaan jo ensitapaamisessa olisi hyvä keskustella lapsen suhteesta sekä päämieheen että toiseen vanhempaan. Hälytyskellojen pitäisi soida, jos päämiehen kuvaus toisesta vanhemmasta ja suhteesta lapseen on kärjistyneen

³¹ Aaltonen, Auvinen, Lapsiriitojen sovittelusta yleisissä tuomioistuimissa, 2010

³² Aaltonen, Anna-Kaisa, Lapsioikeus ja lapsen oikeus tuomioistuimissa

³³ Aaltonen, Anna-Kaisa, Lapsioikeus ja lapsen oikeus tuomioistuimissa

negatiivinen; päämies kuvaa toista vanhempaa surkeaksi vanhemmaksi, jolla ei ole mitään positiivista vaikutusta vanhempana lapselle. Tässä vaaditaan asianajajalta objektiivista ja skeptistäkin suhtautumista, sillä päämiehen näkemysten omaksuminen sellaisenaan ei auta päämiestä eikä lasta eikä yleensä palvele asiaa. Olisi tärkeää, että asianajaja yrittäisi päästä jyvälle tarkemmin siitä, mistä päämiehen negatiivinen suhtautuminen kumpuaa. Päämieheltä voi esimerkiksi tiedustella sitä, millainen lapsen ja toisen vanhemman suhde oli ennen eroa, kuinka se muuttui eron myötä, miksi suhde muuttui, pystyykö päämies sanomaan mitään positiivista toisesta vanhemmasta, hyötyykö lapsi millään tavalla yhteydestä toiseen vanhempaan? Mitä näyttöä päämiehellä on toisen vanhemman käytöksestä tai huonosta vaikutuksesta lapseen? Mitä toinen vanhempi sanoisi sinusta? Mitä lapsi sanoisi toisesta vanhemmasta ja sinusta?

Riippuen siitä näytöstä, mitä vanhemmalla on tarjota näkemystensä tueksi, asianajaja voisi tilanteen mukaan muistuttaa päämiestä siitä, että harva ihminen on läpensä paha ja että kykenemättömyys nähdä mitään hyvää toisessa vanhemmassa voi kääntyä tuomioistuimessa päämiestä vastaan, mikä puolestaan voi heikentää päämiehen uskottavuutta ja asemaa ylipäänsä.

Asianajan rooli on herkkä ja asiat tulee esittää hienovaraisesti, jotta luottamussuhde ei rikkoonnu. Kuitenkin on huomioitava, että asianajajan on esitettävä päämiehelle rehellisesti ne heikkoudet ja riskit, joita hän asiassa havaitsee silläkin uhalla, että päämies päätyy vaihtamaan avustajaa. Toki jos asianajaja arvioi, että päämiehen näkemykset ovat valideja ja väitteille toisen vanhemman kelvottomuudesta on saatavissa näyttöä, on asianajajan autettava päämiestä keräämään vaadittava näyttö ja ajaa asiaa päämiehen näkemyksen mukaisesti. On tärkeää olla painostamatta esimerkiksi sovitteluun päämiestä, jolla on legitiimejä pelkoja lapsen turvallisuudesta tai tosiasiallisia kokemuksia esimerkiksi perheväkivallasta. Asianajajat voivat kuitenkin usein kannustaa ja tukea vanhempia sopimaan asia lasta vaarantamattomalla tavalla, kunnioittaen vanhempien näkemyksiä ja edistäen vanhempien keskinäistä suhdetta.

Asianajajien olisi hyvä keskittyä lapsiriidoissa isoon kuvaan detaljien sijasta ja pyrkiä saamaan myös päämies näkemään asia laajemmasta perspektiivistä. Päämiehet usein

keskittyvät näissä asioissa yksityiskohtiin, tiettyihin seikkoihin tai tapahtumiin, ja perustavat näkemyksensä näille.³⁴

Päämiestä tulisi kannustaa olemaan esittämättä tarpeetonta kritiikkiä toista vanhempaa kohtaan ja joka tapauksessa välttää puhumasta lapselle pahaa toisesta vanhemmasta. Jos päämiehenä on lapsesta perusteetta vieraannutettu vanhempi, kannattaa päämiestä kannustaa eri tavoin pysymään lapsen elämässä mukana, osallistumalla esimerkiksi koulun juhliin, lapsen harrastustapahtumiin yms., jos niihin osallistumista ei ole estetty sekä olemaan yhteydessä lapseen mahdollisuuksien mukaan puhelimitse ja/tai kirjeitse, jos tapaamiset on estetty. Yhteydenpidon tulisi olla kevyttä ja leppoisaa, lapsen asioihin keskittyvää, ei vanhemman intresseihin perustuvaa tai huoltoriitaan liittyvää, jotta yhteydenpito ei aiheuttaisi lapselle mielipahaa tai ristiriitaisia tunteita. Jos päämiehen suhde on kunnossa toisen vanhemman sukulaisiin, kannatta tällaista suhdetta pitää yllä positiivisessa mielessä. Näillä henkilöillä voi olla merkitystä luottamuksen palauttamisessa, sovinnon saavuttamisessa ja kommunikaation palauttamisessa toisen vanhemman kanssa. Vieraannutetulla vanhemmalla olisi hyvä olla myös toimiva käytännön suunnitelma sitä varten, että hän saa jälleen tavata lasta tai jopa lapsen asumaan luokseen.

Jos esimerkiksi tapaamiset ovat olleet tauolla luottamuspulan vuoksi, saattaisi ainakin väliaikainen ratkaisu löytyä siitä, että tapaamisissa on läsnä joku toisen vanhemman sukulainen, johon oma päämies luottaa, esimerkiksi isovanhempi.³⁵

Lapsiasioita hoitavat asianajajat hyötyvät sekä psykologisesta että sosiaalipoliittisesta osaamisesta ja heidän onkin suositeltavaa perehtyä esimerkiksi vieraannuttamista koskevaan tieteelliseen kirjallisuuteen. Tällaisen käyttäytymisen taustatekijöiden ymmärtäminen auttaa arvioimaan sekä lapsen etua että mahdollisia ratkaisuvaihtoehtoja tilanteisiin. Myös päämiehelle voi esittää sopivia tieteellisiä artikkeleja luettavaksi, jos asianajaja arvioi päämiehen siitä mahdollisesti hyötyvän.

Asianajajat ovat tottuneet pelaamaan järjellä, keskittymällä faktoihin ja näyttöön. Päämiesten tunteiden, jotka ovat yleensä negatiivisia kuten pelkoa, pettymystä ja vihaa, ilmaisu ja vastaanottaminen koetaan usein hankaliksi ja tunnepitoista keskustelua yritetään

³⁴ Campbell, Children resisting contact with a parent due to abuse, alienation, or other causes: can a proactive role for lawyers contribute to better outcomes?, 2020

³⁵ Campbell, Children resisting contact with a parent due to abuse, alienation, or other causes: can a proactive role for lawyers contribute to better outcomes?, 2020

palauttaa takaisin asialinjalle. Usein pelätään, että jos tunteita aletaan huomioida, tunteet vain voimistuvat ja vievät viimeisetkin mahdollisuudet järkevään keskusteluun. Huoli on ymmärrettävä, koska kaikilla meistä on kokemusta tilanteista, joissa tunteet nousevat pintaan hallitsemattomasti ja keskustelu tulee mahdottomaksi. Mutta jos tunteita osataan käsitellä rakentavasti, käykin juuri päinvastoin: kun tunteet tulevat huomioituiksi voidaan päästä asioissa nopeammin ja tehokkaammin eteenpäin. Kun päämiehelle syntyy kokemus kuulluksi tulemisesta, tunteet voivat laimeta, minkä myötä järkevä keskustelu helpottuu.

On tärkeää, että asianajaja ainakin toimeksiantoa vastaanottaessaan kuuntelee asiakasta ja suhtautuu empaattisesti asiakkaan tunnetiloihin. Asianajajan on hyvä ilmaista ymmärtävänsä asiakkaan huoli, hätä ja myöntää tilanteen vaikeus. On kuitenkin hyvä jo ensimmäisellä tapaamisella korostaa lapsen etua ja tuoda selkeästi esille, mikä lapsen huoltoriidassa on tärkeää ja millaisia vaatimuksia voidaan ja kannattaa esittää. Päämiestä kannattaa muistuttaa siitä, että päämääränä ei ole riitely tai toiselle osapuolelle kostaminen vaan se, että lapsen asiat saataisiin järjestetyksi, jotta kaikki osapuolet voisivat jatkaa elämässä eteenpäin. Tämä vaatii usein hienotunteisuutta ja taitavaa sanojen asettelua. Jos asiakas on kovin ehdoton eikä yhteistä säveltä asian perusteellisen läpikäymisenkään myötä löydy, on toimeksiantoa viisainta olla ottamatta vastaan.

Kun jo ensimmäisellä tapaamisella tehdään selväksi millä tavoin asiaa lähdetään viemään eteenpäin, on sovinnollisen ratkaisun löytyminen helpompaa ja luottamussuhde asiakkaaseen muodostuu vahvemmaksi ja säilyy varmemmin prosessin edetessä.

Lähteet

- Aaltonen, Anna-Kaisa, Lapsioikeus ja lapsen oikeus tuomioistuimissa, 2020
- Aaltonen, Anna-Kaisa, Auvinen, Maija, Lapsiriitojen sovittelusta yleisissä tuomioistuimissa, Lakimies 7-8/2010
- Campbell, Jaqueline, Children resisting contact with a parent due to abuse, alienation, or other causes: can a proactive role for lawyers contribute to better outcomes?, Fam Court Review, 2020
- Ervasti, Kaijus, Käräjäoikeuksien sovintomenettely riita-asioissa, Defensor Legis N:o 5/2004
- Hallituksen esitys Eduskunnalle riita-asioiden sovittelua ja sovinnon vahvistamista yleisissä tuomioistuimissa koskevaksi lainsäädännöksi, HE 114/2004
- Hannuniemi Anja, Vanhempien mielenterveyshäiriöt ja vieraannuttaminen lapsen huoltoriidoissa. Väitöskirja. Helsingin yliopisto 2015.
- Herzmann ym. Mentalization-Based Therapy for Parents in Entrenched Conflict: A Random Allocation Feasibility Study. 2016
- Hietanen, Päivi: Haastavat erot: Yhteistyövanhemmuuden ja sovinnollisuuden tukeminen, 2019
- Hilli, Ulla, Huoltoriidat lastensuojelutarpeen arviointiprosessissa, 2018
- Häkkänen-Nyhom, Helinä, Oikeusprosessiin liittyvä stressi ja reaktiiviset häiriöt, Duodecim 2017;133(24):2351-6
- Hämäläinen, Juha, Kalliit erot – selvitys huoltoriitojen kustannuksista. Lastensuojelun Keskusliitto/ Neuvokeskus 2010.
- Jaffe, Peter, Scott, Katreena, Jenney, Angelique, Dawson, Myrna, Straatman, Anna-Lee, Campbell, Marcie, Risk factors for children in situations of family violence in the context of separation and divorce, 2014
- Kilpeläinen, Topi, Asianajaja ja tuomioistuinsovittelu: poimintoja empiirisen tutkimuksen aineistosta, 2015, Defensor Legis N:o 1/2015
- Kilpeläinen, Topi, Rantanen, Jaakko, Lakimies, tunteet ja sovittelu, 2016, Defensor Legis N:o 3/2016
- Lasten huoltoriidat käräjäoikeuksissa, Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, 2006
- Lastensuojelun käsikirja, 2006
- Mattila, Terhi Huoltoriidat ja perheväkivalta, Helsingin hovioikeuden julkaisuja, 2013
- Neff R, Cooper K. Parental conflict resolution. Six-, twelve, and fifteen-month follow-ups of a high-conflict program. 2004. Fam Court Review 2004;42:99-11

- Nikupeteri, Anna, Lappi, Carita, Lohiniva-Kerkelä, Mirva, Kauppi, Arto, Laitinen, Merja
Potentiaalisesti tappava parisuhde? Erotilanteen uhkaavuus ja uhrien suojaamisen
edellytykset sukupuolistuneen väkivallan viitekehyksessä, 2017
- Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, Lasten huoltoriidat käräjäoikeuksissa, 2006
- Parkkisenniemi, Laura, Sovittelu perhe- ja lapsioikeudellisissa asioissa — kuinka lapsen etu
toteutuu?, 2017
- Sinkkonen, Jari, Lapsen vieraannuttamisella toisesta vanhemmasta on kauaskantoiset seuraukset,
2018. Lääketieteellinen aikakauskirja Duodecim.
- Terveysten ja hyvinvoinnin laitos, Selvitys perhe- ja lapsensurmien taustoista vuosilta 2003–2012,
2012
- Vaaranen, Heli, Ero elämän kriisinä -video, mielenterveystalo.fi
- Valkama, Elisa, Lasola, Marjukka, Lasten huoltoriidat hovioikeuksissa, 2008
- Van der Wal, Reine C., Finkenauer, Catrin, Visser. Margit M., Reconciling Mixed Findings on
Children's Adjustment Following High-Conflict Divorce, 2018
- Välilä, Marja, Pitkittyneet huoltoriidat ja lapsen etu, blogikirjoitus Ensi- ja turvakotien liiton
nettisivuilla 17.9.2020
- Zanarini MC, Frankenburg FR, Silk KR. The longitudinal course of borderline psychopathology: 6-
year prospective follow-up of the phenomenology of borderline personality disorder. Am J
Psychiatry 2003; 160:273-84